

UVOD

Proučavanje rane crkvene skulpture s istočne jadranske obale obuhvaća, uz brojne lokalitete na obali i njezinom zaleđu, i skulpturu s istočnojadranskih otoka. Općenito je o starokršćanskoj i ranosrednjovjekovnoj skulpturi s otoka, uz određene iznimke, manje pisano. Razlozi su, naravno, mnogostruki, a možda bi se posebno mogli istaknuti sljedeći: nedostatak ranosrednjovjekovne skulpture na velikim srednjodalmatinskim otocima (Braču, Hvaru, Visu, Korčuli), nepoznavanje izvornoga konteksta sačuvanih djela (primjerice na Pagu i Rabu), mali broj suvremenih arheoloških istraživanja kasnoantičke i ranosrednjovjekovne arhitekture, raspršenost spomenika iz otočkih sredina u različitim lokalnim zbirkama i građevinama, najčešće bez osnovnih popratnih kataloga. Stoga se u pokušaju objave i interpretacije građe, nailazi na teškoće, a na neka pitanja teško je dati zadovoljavajuće odgovore. Međutim, mnoga pitanja je moguće i razriješiti, te objave i analize spomenika bez dovoljno poznatog konteksta predstavljaju poseban izazov za istraživača. Upravo takva situacija je vrlo česta kod spomenika s otoka Raba, koje je detaljnijim istraživanjem moguće povezati sa srodnim djelima, precizno datirati i staviti u jasniji kontekst. Želju da se to učini potiče svakako i vrlo visoka kvaliteta mnogih spomenika skulpture s otoka Raba. Oni najpoznatiji, poput savršenog ranoromaničkog kapitela s pticama i četveronošcima što se čuva u Arheološkom muzeju u Zadru, ili reljefa s Kristom iz rapske katedrale, odavno su našli svoje mjesto u znanstvenoj i stručnoj literaturi. U ovom radu se uz takve, široko poznate spomenike, objavljuju i interpretiraju i drugi, nedovoljno poznati spomenici s otoka Raba.

Od rapske kamene skulpture, koja se datira do kraja ranoga srednjeg vijeka, u znanstvenoj literaturi su posebno vrednovani brojni ranoromanički kapiteli.¹ Može se reći da je ranoromanička umjetnost na Rabu predstavljena osobito nizom kapitela, koji imaju istaknuto mjesto, i po svojim tipološko-stilskim karakteristikama i po brojnosti, unutar ranoromaničke arhitektonske plastike na istočnom Jadranu. Kapiteli posebno ilustriraju skulpturu ranoromaničke stilske faze. Rapska rana romanika, i sa stajališta razvoja crkvene arhitekture, ima iznimno mjesto. Naša najbolje sačuvana ranoromanička bazilika je bazilika iz Supetarske Drage, a po brojnosti ranoromaničkih crkava, odnosno ranoromaničkih adaptacija starije arhitekture, otok Rab je među vodećim istočnojadranskim sredinama.² Isto tako, Rab ima iznimno važno mjesto u sklopu razvoja kasnije romaničke arhitekture i arhitektonske plastike. Rapski zvonici

¹ Važnost rapskih ranoromaničkih kapitela jasno je istaknuta u temeljnom radu o ranoromaničkim kapitelima na istočnoj jadranskoj obali, radu N. Jakšića, *Tipologija kapitela 11. stoljeća u Dalmaciji*, SHP, ser. III, 13/1983, 203-215.

² I. Petricioli, *Od Donata do Radovana*, Split 1990, *passim*; M. Jurković, *Crkvena reforma i ranoromanička arhitektura na istočnom Jadranu*, SHP 20/1990, 191-213.

Sl. 1 - Rapski zvonici i katedrala, pogled s banjolske strane

(Sl. 1) svojevrsan su sinonim za romaničku umjetnost na istočnoj jadranskoj obali. Oni su vrhunska romanička ostvarenja ne samo na otoku, nego na našoj obali u cjelini. Važno je istaknuti da su navedeni zvonici odreda interpolacije u starije arhitektonske sklopove. Bez bogatoga prethodnog arhitektonskog razvoja, savršeni romanički zvonici vjerojatno ne bi bili niti sagrađeni.

Dok je ranoromanička skulptura u znanstvenoj literaturi zastupljena kroz osvrt na kapitule i neka pojedinačna djela poput spomenutog reljefa s Kristom na prijestolju, predromanička i starokršćanska skulptura većim je dijelom nepoznata.³ Jedini izuzetak predstavlja čuveni rapski ciborij, jedini *in situ* sačuvani ranosrednjovjekovni ciborij u Hrvatskoj, o kojem je zaista mnogo pisano i predstavlja najpoznatiji spomenik kasnoantičke i ranosrednjovjekovne skulpture s otoka Raba. Kako bi se i druga djela potpunije sagledala i predočio cjelokupni razvoj kršćanske skulpture na otoku, od starokršćanskog vremena do kraja rane romanike, napisan je ovaj tekst kao rezultat višegodišnjeg rada na proučavanju ne samo rapskih spomenika, nego i širega konteksta istočnojadranske skulpture. U njemu se izlažu karakteristike starokršćanske i ranosrednjovjekovne skulpture vezane uz brojne sakralne građevine na otoku Rabu

³ Jedini cjelovitiji osvrt predstavlja moj rad iz 2010. g. Usp. M. Jarak, Starokršćanska i ranosrednjovjekovna skulptura otoka Raba, *SHP* 37/2010, 77-109. U još nekoliko radova bavila sam se pojedinim rapskim spomenicima, o čemu će biti riječi i u ovome tekstu. Određen broj spomenika objavio je M. Domijan u monografiji o otoku. Usp. M. Domijan, *Rab – grad umjetnosti*, Barbat - Zagreb 2007. M. Domijan zaslužan je za prve objave i interpretacije izabranih starokršćanskih i ranosrednjovjekovnih kamenih spomenika. U pogledu interpretacije, ističe se njegova analiza spomenika iz rapske katedrale, od kojih je neke otkrio u novijim istraživanjima i konzervatorskim radovima što ih je vodio u crkvi. Usp. M. Domijan, *Katedrala Sv. Marije Velike u Rabu*, Split 2005; *idem*, *Rab u srednjem vijeku*, Split 2004.

(katedrala sv. Marije Velike, Sv. Ivan Evanđelist, Sv. Andrija, Sv. Petar u Supetarskoj Dragi, kompleks Sv. Stjepana u Barbatu, kompleks Sv. Eufemije u Kamporu, porušena predromanička crkva sv. Martina). Na temelju stilske analize i svih relevantnih podataka o pojedinim spomenicima, predlažu se uže datacije, a u nekim slučajevima povezivanje spomenika nepoznate provenijencije s određenim lokalitetima. Starokršćanska djela načelno pripadaju 5. i 6. st., predromanička u većem broju početku 9. st., dok za ranoromaničku skulpturu (osobito za brojne kapitule u rapskim crkvama) vrijedi okvirna datacija u sredinu i drugu polovinu 11. stoljeća.

Iako su u tekstu obuhvaćeni brojni dostupni spomenici (nažalost, kako zbog subjektivnih tako i objektivnih razloga, ne svi koji pripadaju vremenu do kraja 11. stoljeća), osobita pozornost posvećena je nekim spomenicima ili grupama srodnih spomenika. Takav pristup najavljen je i naslovom knjige u kojem pojam „studije“ upućuje na pokušaj cjelovitije interpretacije barem dijela dostupne građe.